

DOI 10.36074/logos-04.04.2025.075

АВІАЦІЙНІ МУЗЕЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Служава Любов Сергіївна¹, Свеженцова Катерина Віталіївна²

1. здобувач вищої освіти факультету менеджменту та маркетингу
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», УКРАЇНА
ORCID ID: 0009-0004-8445-3783

2. канд. фіз.-мат. наук, старший науковий співробітник
Інститут фізики напівпровідників імені В.Є. Лашкарьова НАН України, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0002-4309-556X

Анотація. У статті досліджено розвиток авіаційних музеїв як важливих центрів збереження історичної спадщини та популяризації авіації. Розглянуто світовий досвід створення та функціонування таких музеїв, їхню роль у збереженні культурних та технічних надбань, освітній та науковій діяльності. Проаналізовано основні напрямки діяльності авіаційних музеїв, зокрема проведення виставок, науково-дослідницької роботи та освітніх програм. Особливу увагу приділено авіаційним музеям України, їх значенню для розвитку технічних наук та формуванню інтересу до авіації серед молоді.

Авіація стала невід'ємною частиною життя людства, перетворившись на одну з ключових сфер науково-технічного прогресу [1]. Від перших спроб людини піднятися в небо до створення надзвукових літаків і космічних кораблів – розвиток авіації відображає прагнення людства до освоєння повітряного простору, підкорення нових висот і скорочення відстаней. Завдяки досягненням у цій галузі вдалося здійснити одну з найважливіших перемог над простором і часом: подорожі, які колись тривали місяці або навіть роки, тепер займають лише кілька годин. Авіація не тільки зробила світ більш доступним, але й значно вплинула на економіку, обороноздатність та розвиток технологій. Вона сприяла глобалізації, зміцненню міжнародних зв'язків і формуванню нових напрямів науки та інженерії. Крім того, її вплив простежується у багатьох сферах життя – від військових операцій до екологічних досліджень та освоєння космосу.

SECTION 28.

HISTOIRE, ARCHÉOLOGIE ET CULTUROLOGIE

Основні функції авіаційних музеїв у світі:

1. Збереження історичної спадщини. Музеї зберігають унікальні експонати – літаки, двигуни, інструменти, а також архівні документи, фотографії та відеоматеріали.

2. Освіта. Музеї проводять екскурсії, лекції, майстер-класи, спрямовані на популяризацію знань з історії авіації, авіаційної техніки та космонавтики.

3. Наукові дослідження. Багато музеїв беруть участь у наукових дослідженнях, пов'язаних з історією авіації та реставрацією літаків.

4. Туризм. Авіаційні музеї є популярними туристичними об'єктами, які приваблюють як любителів історії, так і широку аудиторію.

Серед найвідоміших авіаційних музеїв світу можна виділити:

1. Смітсонівський Національний музей авіації та космосу [2] у Вашингтоні, США, який має найбільшу у світі колекцію історичних літаків та космічних апаратів. Одним з найвизначніших експонатів музею є літак "Wright Brothers Flyer", перший успішно здійснений пілотований політ на літальному апараті братів Райт у 1903 році, що поклав початок епосі моторної авіації. Також у музеї можна побачити легендарні літаки, на яких літали видатні пілоти, такі як Чарльз Ліндберг, який здійснив перший трансатлантичний переліт без посадки, та Амелія Ерхарт – перша жінка, що самостійно перетнула Атлантику. Окрім авіаційних експонатів, музей має унікальну колекцію космічних апаратів, зокрема командний модуль місії Apollo 11, який доставив перших людей на Місяць, а також марсоходи та супутники, що брали участь у дослідженні Сонячної системи. Музей пропонує освітні програми, інтерактивні виставки та онлайн-ресурси, що дозволяють відвідувачам поринути у світ аеронавтики та космічних досліджень. Щорічно він залучає близько восьми мільйонів відвідувачів. Завдяки своїм експозиціям і дослідницьким програмам, музей надихає нові покоління інженерів, науковців і космонавтів, відіграючи значну роль у розвитку науки та технологій.

2. Найстарішим музеєм авіації у світі вважається Паризький музей авіації та космосу [3], розташований в аеропорту Ле-Бурже, Франція, заснований у 1919 році. Він був створений для збереження спадщини військової авіації та демонстрації розвитку повітряних сил і цивільної авіації. Його колекція охоплює більше 19 000 експонатів, серед яких військові та цивільні літаки, космічні апарати, двигуни, авіаційне обладнання та унікальні архівні матеріали. Серед найцінніших експонатів можна виділити: оригінальні дирижаблі та ранні версії гелікоптерів, що ілюструють перші кроки повітроплавання; легендарні літаки Першої світової війни, зокрема Bleriot XI, на якому Луї Блеріо першим перелетів Ла-Манш у 1909 році; військові та

цивільні реактивні літаки, включаючи Dassault Mirage III, Concorde та Boeing 747. Музей пропонує численні інтерактивні експозиції, симулятори польотів та спеціальні програми для дітей і дорослих. Також тут регулярно проводяться тимчасові виставки та авіашоу, а на території музею є можливість оглянути реальні авіаційні ангари та майстерні, де здійснюється реставрація історичних літаків.

3. Музей Королівських повітряних сил [4] знаходиться у Лондоні, Велика Британія, та присвячений історії британської авіації. Він містить одну з найбільших колекцій військових літаків у світі від часів Другої світової війни до сьогодення. Музей займає територію колишньої авіабази в Гендоні та складається з кількох павільйонів, у яких розміщено понад 100 авіаційних експонатів, включаючи військові, цивільні, експериментальні літаки та вертольоти. Основні експонати: легендарний винищувач Другої світової війни та символ битви за Британію Supermarine Spitfire, знаменитий британський бомбардувальник Avro Lancaster який широко використовувався Британією у стратегічних бомбардуваннях нацистської Німеччини, перший винищувач з вертикальним злетом і посадкою "Harrier Jump Jet" та сучасний багатоцільовий винищувач F-35 Lightning II. Окрім авіаційної техніки, музей містить багаті архіви, особисті речі пілотів, авіаційне обладнання та документи, що розкривають історію та розвиток британської військової авіації. Окремі виставки присвячені життю відомих британських льотчиків, їхнім випробуванням та подвигам під час бойових дій. Для відвідувачів доступні інтерактивні експозиції, зокрема симулятори польотів, які дозволяють відчувати себе пілотом військового літака.

4. Національний музей Повітряних сил США (Огайо, США) [5] – найбільший музей військової авіації у світі, заснований у 1923 році. Він розташований на території авіабази Райт-Паттерсон і є одним із найстаріших та найвідоміших авіаційних музеїв. У його колекції представлено понад 360 літаків і вертольотів, що охоплюють усю історію розвитку військової авіації – від перших експериментальних моделей до найсучасніших бойових літаків. Серед найцінніших експонатів музею – Air Force One президента Джона Кеннеді, який використовувався ним під час його президентської каденції та став історичним символом після трагічного вбивства Кеннеді у 1963 році. Також у музеї можна побачити стратегічний бомбардувальник B-2 Spirit, відомий своїм унікальним "стелс"-дизайном, який робить його майже непомітним для радарів, та винищувач п'ятого покоління F-22 Raptor, що є одним із найпотужніших сучасних бойових літаків. Інший визначний експонат – F-117 Nighthawk, перший у світі стелс-винищувач, який використовувався під час військових операцій у 1990-х роках. Окрім унікальних літаків, музей містить

SECTION 28.
HISTOIRE, ARCHÉOLOGIE ET CULTUROLOGIE

експозиції, присвячені історії військових конфліктів, розвитку повітряної розвідки, ядерного стримування та космічних програм США. Відвідувачі можуть ознайомитися з оригінальними артефактами, включаючи льотні костюми, озброєння та обладнання, а також відвідати інтерактивні виставки, що розповідають про еволюцію авіації та роль Повітряних сил США у забезпеченні національної безпеки. Музей також активно працює над освітніми програмами, пропонуючи екскурсії, лекції та інтерактивні демонстрації для школярів і студентів. Завдяки своїм масштабним експозиціям він приваблює сотні тисяч відвідувачів щороку, залишаючись важливим центром збереження авіаційної історії.

5. Берлінський музей авіації [6] є частиною Німецького технічного музею (Deutsches Technikmuseum), розташованого в Берліні. Він присвячений історії техніки та промисловості, і охоплює різноманітні галузі, включаючи авіацію, залізничний транспорт, судноплавство, інформатику, фотографію та друкарство. Один із найвпізнаваніших символів музею — легендарний літак, встановлений на даху будівлі, що нагадує про "Повітряний міст". У музеї діють 19 постійних виставок на площі 25 тисяч квадратних метрів. Зокрема, експозиція з авіації демонструє розвиток літакобудування та повітряного транспорту, представляючи різні моделі літаків та вертольотів. Для відвідувачів з України музей надає інформацію українською мовою, що робить його експозиції більш доступними для україномовних гостей.

Серед інших відомих музеїв – Канадський музей авіації [7] (Оттава), музей авіації Нової Зеландії [8] (Бленем), музей авіації і космонавтики Інтрепід [9] (Нью-Йорк, США), Китайський авіаційний музей [10] (Пекін, Китай), Мельбурнський авіаційний музей [11] (Австралія) та музей авіації Південної Африки [12] (Йоганнесбург).

Україна також має багату авіаційну історію [13], тісно пов'язану з розробкою та виробництвом літаків, авіаційними підприємствами й видатними конструкторами, такими як Ігор Сікорський та Олег Антонов. У країні діє кілька музеїв, де можна побачити унікальні авіаційні експонати.

Найбільшим з них є Державний музей авіації України імені О.К. Антонова (2003) [14] розташований у Києві на території міжнародного аеропорту "Київ" (Жуляни). Основою для музею стала авіаційна техніка яка використовувалися для навчання студентів авіаційного університету. Музей присвячений збереженню, вивченню та презентації національної авіаційної спадщини України і є найбільшим історико-технічним музеєм авіації в Україні та Східній Європі. Зараз у музеї представлено понад 90 літаків та вертольотів, більше 20 авіаційних двигунів та тисячі експонатів, пов'язаних з історією авіації. Серед унікальних експонатів – літак «Анасаль», який з 1917 р. випускався на заводі

Артура Анатри у Одесі, літак серії «Як», який використовувався для зйомки фільму «У бій йдуть одні старі», урядовий літак Ту-134, далека бомбардувальна авіація, від якої Україна відмовилася у підсумку Будапештського меморандуму, зокрема, літаки Ту-22М, Ту-142М. Колекція також включає моделі літаків, рятувальне обладнання, фото- й відеоархіви, книжковий фонд. На території музею розташована виставка автомобілів, які використовувалися для обслуговування авіації. Окрім експозицій, музей пропонує інтерактивні програми: симулятори польотів, майстер-класи, лекції.

Музей техніки Богуслаєва [15] в Запоріжжі або Музей техніки Мотор Січ можна також вважати авіаційним музеєм, оскільки найбільша частина колекції музею присвячена авіації. Це зумовлено тим, що Запоріжжя є центром авіаційного виробництва (завод «Мотор Січ»). В експозиції є двигуни, що встановлювалися на різні типи літаків та вертольотів, у тому числі ті, що вироблялися на «Мотор Січ», військова техніка, мотоцикли, три літаки і гелікоптер. Нещодавно музей зазнав ушкоджень від уламків російської ракети.

Авіаційні музеї при Київському політехнічному та Харківському авіаційному інститутах є частиною освітніх програм, де студенти можуть не тільки дізнатися про історію авіації, але і вивчати реальні авіаційні двигуни та літаки. У музеї з історії авіації і космонавтики Київського політехнічного інституту [16] відтворено історію становлення авіації в Україні, велика частина експозиції присвячена творцям авіаційної техніки, а також представлено вироби ЗМКБ «Прогрес» ім. О.Івченка, підприємств «Авіант», «Авіакон», «Мотор-Січ», АНТК ім. Антонова та ін., особисті речі космонавтів, історичні документи. Колекція харківського авіаційного інституту [17] включає радянські винищувачі МіГ-15, МіГ-21, Су-27, цивільні літаки Ан-2, Як-18Т та вертольоти Мі-2, Мі-8. Ці музеї є не лише науковими, а й культурними центрами. Вони сприяють популяризації історії авіації та космонавтики серед широкого кола відвідувачів, виховують почуття патріотизму та гордості за досягнення українських вчених і інженерів.

Історію української авіації також представляє Музей Повітряних Сил Збройних Сил України [18], розташований у Вінниці, який є справжньою скарбницею. Тут зібрано унікальні експонати (літаки, зенітні установки, радіолокаційна та ракетна техніка, особисті речі льотчиків: форма, документи, фотографії) які розповідають про розвиток військової авіації в Україні від її зародження до сучасності.

В Полтаві знаходиться філія Національного військово-історичного музею України - Музей важкої бомбардувальної авіації (2007 р.) [19], який присвячений стратегічній авіації СРСР. До експозиції музею ввійшли 9 літаків різного призначення та авіаційні засоби ураження - авіаційні бомби вагою від

SECTION 28.
HISTOIRE, ARCHÉOLOGIE ET CULTUROLOGIE

100 до 9000 кг, авіаційні крилаті ракети КСР-2, КСР-5, Х-22, а також експонати аварійно-рятувального спорядження. Відмітимо, що представлених літаків Ту-95 («Білий лебідь») та Ту-160 («Ведмідь», стратегічний ракетноносець) немає в жодному музеї світу.

Світові авіаційні музеї та їхні українські «колеги» мають багато спільних рис, зокрема функцію збереження історичної спадщини, освітню місію та популяризацію авіації. Проте між ними існують і значні відмінності. Західні авіаційні музеї, такі як Смітсонівський музей авіації та космосу у Вашингтоні чи Паризький музей авіації та космосу, мають величезні колекції, які охоплюють не лише історію літакобудування, а й космічні дослідження. Крім того, західні музеї активно займаються науковими дослідженнями, реставрацією літаків, інтерактивними виставками та освітніми програмами для широкої аудиторії. Українські авіаційні музеї, хоч і поступаються за масштабами, мають унікальну історичну цінність. Державний музей авіації України імені О.К. Антонова, наприклад, зосереджений на досягненнях українського авіабудування, демонструючи літаки, створені на підприємствах «Антонов» та «Мотор Січ». Ці музеї також виконують важливу освітню функцію, співпрацюючи з університетами та технічними інститутами. Проте їм бракує фінансування, що ускладнює модернізацію експозицій та створення інтерактивних виставок на рівні провідних світових авіаційних музеїв.

Висновки. Українські музеї авіації мають унікальні експонати та відіграють значну роль у збереженні національної авіаційної спадщини, однак для їх подальшого розвитку необхідні додаткові інвестиції, міжнародна співпраця та інтеграція сучасних технологій у музейну діяльність. Отже, авіаційні музеї залишаються важливим елементом культурної спадщини та науково-технічного прогресу. Хоч на рівні масової свідомості науково-технічні музеї не розглядаються у розрізі спадщини, яка є крихкою та потребує захисту. Основною метою цих закладів є збереження та демонстрація історії авіації, літаків, двигунів, аеродромної техніки та пов'язаних технологій. Дослідження авіаційних музеїв світу дозволило зробити висновок, що успішний музей потребує поєднання цікавих експозицій, науково-дослідницької діяльності та різноманітних культурних заходів. В Україні авіаційні музеї мають значний потенціал розвитку завдяки багатій історії авіабудування. По суті, розвиток авіації України відбувався синхронно зі світовими процесами, адже витoki української авіації датовані початком ХХ ст. (як у передових Франції та Німеччині). Однак, через повномасштабну російську агресію робота українських музеїв авіації є ускладненою. Тим не менш, їх місія репрезентувати Україну як авіаційну державу в умовах «закритого неба» є неоціненною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Donald, D. (1997). *The Encyclopedia of World Aircraft*. Bookmart.
- [2] National Air and Space Museum. <https://airandspace.si.edu/>
- [3] Musée de l'Air et de l'Espace du Bourget. <https://www.museeairespace.fr/>
- [4] RAF Museum Midlands. <https://www.rafmuseum.org.uk/>
- [5] Air Force Museum. <https://www.nationalmuseum.af.mil/>
- [6] Deutsches Technikmuseum and Science Center Spectrum. <https://technikmuseum.berlin/en/>
- [7] Ingenium – Canada's Museums of Science and Innovation. <https://ingenium.ca/aviation/en/>
- [8] Omapa Aviation Heritage Centre. <https://www.omaka.org.nz/>
- [9] Intrepid Museum. <https://intrepidmuseum.org/>
- [10] China Aviation Museum. https://en.wikipedia.org/wiki/-China_Aviation_Museum
- [11] Moorabbin Air Museum. <https://www.aarg.com.au/>
- [12] The South African Airways Museum. <https://saamuseum.co.za/>
- [13] Українська авіація: історія та перспективи. ФАКТИ ICTV. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180618-ukrayinska-aviatsiya-istoriya-ta-perspektyvy/> (дата звернення: 30.03.2025).
- [14] Державний музей авіації імені О. К. Антонова. <https://aviamuseum.com.ua/>
- [15] Музей "Мотор Січ". <http://museum.motorsich.com>
- [16] Державний політехнічний музей. <https://kpi.ua/museum>
- [17] Музей Національного аерокосмічного університету "ХАІ". <https://khai.edu.ua/university/galereya/muzej-hai/>
- [18] Алексєєв, В. (2020). Музей Повітряних Сил Збройних Сил України: військово-патріотична робота. *Воєнно-історичний вісник*, 38(4), 231–237. Вилучено з: <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2020-38-4-231-237>
- [19] Музей важкої бомбардувальної авіації. <https://nvimu.com.ua/filii/index/5>

